

լով ազատական շարժումին՝ որ յանգեցաւ Պարսկական Զեղափոխութեան: Այսօր նոյն իսկ պարսիկները կը խոստովանին թէ առանց Մեղգոն խանի Պարսկաստան երկար ատեն զրկուած պիտի մնար Սահմանադրութեան բարեփոխէն:

Իր պաշտօնավարութեան առաջին 4-5 տարիներու շրջանին մէջ Շահին ու Եպարքոսին այնչափ կատարեալ վստահութեանը կ'արժանանայ որ, յետոյ Պատուիրակութեան կարեւոր պաշտօնով մը կը զրկուի Եւրոպական բոլոր արքունիքներն և Միացեալ Նահանգներու կառավարութեանց մօտ: Մեղգոն խան իր այս դժուարին ու փափուկ պաշտօնը ի զուի կը հանէ բարեկամական դաշնագրութիւններ կնքելով և բազմաթիւ շքանշաններով կը վերադառնայ Թէհրան:

Հակառակ այս նշանաւոր ծառայութեանց, Մեղգոն խան քաղաքական հակառակորդներ ունեցաւ Պարսիկ պետական անձերէն՝ որոնք իր գրուածքներուն մէջ իրենց կենդանի պատկերը տեսնելով՝ սկսան գինքն հալածել: Մեղգոն խանի նախանձորդներն ու թշնամիները ձայնակցելով հայ երիտասարդին ներմուծած փորձերն ատող մոլեռանդ խուժանին, համոզեցին Շահը, թէ անոր կազմակերպութեան մէջ Պարսկաստանի լուսաւորութեան և յառաջագիւտութեան մասին խօսուած ճառերը՝ տեսակ մը դիմակ են և անոր տակ ծածկուած են փառասիրական նպատակներ, որոնք չար խորհուրդն ունեցած են Շահը զահէն վար ձգել և իրեն ձեռքն առնել կառավարական իշխանութիւնը: Հալածանքը չուացաւ, և Մեղգոն խան պրծելու համար իր դէմ սպառնացող վտանգէն՝ 1860 թուականին Պոլիս փախչելով ազատեցաւ: Հոն մնաց 15 տարի, յաճախ Եւրոպա ճամբորդելով:

Պարապելով արեւելեան գրականութեան ուսումնասիրութեամբ՝ միջոցներ փնտռեց արաբական տառերը բարեփոխելու, որոնք ամբողջ Մահմետական աշխարհին տառերն էին: Այս աշխատութեան իբր արդիւնք հրատարակեց բարեփոխուած տառերով Սատի «Կիլիստան»ը: Մեղգոն խանի շնորհազրկութիւնը երկար չտևեց: Թուրքիոյ այն ժամանակուան դեսպանը, Հաճի Միրզա Հիւսէյին խան, որ զարգացան մարդ մ'էր, և Մեղգոն խանին մտերիմ բարեկամը, զգալով թէ իր բարեկամին լուսաւոր խորհուրդները անհրաժեշտ են իր երկրին բարեփոխութեան համար, յաջողեցաւ արդարացնելու զանիկա

Շահին քով, և երբ 1875-ին Թուրքիոյ դեսպանը Պարսկաստանի առաջին նախարար անուանուեցաւ, Մեղգոն խանն ալ հրաւիրեց Թէհրան և Շահին հաճութեամբ նշանակուեցաւ Ներքին գործոց Նախարար:

Այս պաշտօնին մէջ Շահը զինքը 1878-ին ուղարկեց Պերլինի Վեհաժողովին՝ արտասովոր պատուիրակի պաշտօնով՝ պաշտպանելու համար պարսկական շահերը: Մեղգոն խանի ազդեցութեան շնորհիւ՝ Կոստուրը կ'անցնէր պարսից ձեռքը, Կոստուրի ազատման համար՝ Շահը անոր շնորհեց «Միրզա» տիտղոսը, որ նշանակելի է իբրեւ առաջին անգամ քրիստոնեայի շնորհուած Պարսիկ Շահերէն:

Եւանդուն ազգասէր Մեղգոն խան իր բարձր դիրքին ազդեցութեամբ մեծապէս նպաստեց իր ազգակիցներուն, պարսկական արքունիքին համակրութիւնը հրաւիրելով անոնց վրայ: Այն սրտի դառն ցաւով կը դիտէր ու կը դատապարտէր հայոց յեղափոխական ընկերութեանց բռնած անքաղաքագէտ, և հետեւաբար փաստկար ընթացքը հանդէպ Սուլթաններու կառավարութեան:

Ամէն անգամ որ Ս. Ղազարու վանքը կ'այցելէր, որուն հետ կապուած էր որդիական ջերմ ու երախտագէտ սրտով, դառն հառաչանքով մը կ'ըսէր Միւթարեան ակումբին առջեւ. «Շատ գէշ կը գործեն մերիները: Հայ ազգի իրական շահը կը կայանայ Օսմանեան գահուն հաւատարիմ մնալուն մէջ: Մեզի բանի պէտք չկայ, բայց եթէ մտաւորապէս զարգանալ և նիւթապէս հարստանալ... Պէտք չէ խաբուիլ Եւրոպիոյ շահաւորացի խոստումներէն ու զրդումներէն. Եւրոպան է մեր բուն թշնամին, որուն բուն նպատակն է հայ ազգը թշնամութեան մէջ դնել Օսմանեան կայսրութեան հետ...»:

Պետական նշանաւոր մարդն ու հրապարակագիրը այսպէս իր սրտին դառնութիւնը կը թափէ Ս. Ղազարու մէջ ընդդէմ անոնց որ ինքնակոչ դեկավարներ կ'ուզէին ըլլալ ազգին՝ հատազրական ծրագիրներ մշակելով...:

Միրզա Մեղգոն խան մեռաւ 1908ին Զուլիջէրի մէջ, ուր գացած էր իր առողջութիւնը դարմանելու: Իր մահը ճշմարիտ ազգային սուգ մը դարձաւ բովանդակ Պարսկաստանի համար, բայց իր մահէն առաջ բախտն ունեցաւ ողջունելու պարսկական սահմանադրութիւնը որուն համար տարիներով աշխատած էր և այնքան տառապանքներ կրած:

Հ. ՍԱՀԱԿ ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՅԱՆ

ՄՈՒՐԱՏ-ՌԱՓԱՅԵԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԸ

Աթ. ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԸ որ վենետիկի մէջ վերջերս տօնուեցաւ մեծ շուքով, ժամանակակից հայ կրթական ու մշակութային գործին ամենէն կարեւոր մէկ բաժինին հարիւր տարուան շրջանի մը մէջ տուած այլազան ու բարերար արդիւնքներուն խրոխտ ու արդար փառաբանումը եղաւ:

Թէ ինչի մէջ կը կայանայ հսկայ Միւթարեան Աբբային և անոր հիմնած պանծալի Միաբանութեան կատարած գերը հայ ժամանակակից ազգային մշակոյթի՝ ու նաեւ բովանդակ ազգային կեանքի՝ վերածնունդին մէջ, և թէ այդ ընդհանուր բեղմնաւոր ու սխրալի մտաւոր գործունէութեան մէջ ինչ տեղ կը բռնէ Սամ. Մուրատ և Եղուարդ Ռափայէլ ազգասէր բարերարներուն նուիրատուութեան շնորհիւ Միւթարեանց իրականացուցած հայ կրթական վաստակը, այս նիւթերուն վրայ անցեալին մէջ ես մէկէ աւելի անգամ գրած եմ և ջանացած եմ ցոյց տալ թէ ինչո՞ւ, ինչ ձեւով ու չափով և ինչ կէտերու մէջ մեծ ու գեղեցիկ եղած է Միւթարեանց ճիգը: Բայց ինչ որ արդէն ընդարձակօրէն գրած եմ, բացատրելու համար անգամ մը եւս պատճառները երախտագիտութեան պարտքին զոր հայ ազգն ունի Միւթարեան Միաբանութեան հանդէպ:

Թէ հայ ուսումնասէր ու տաղանդաւոր միտքը, որ՝ յորմէհետէ մեր ցեղն իր անկախութիւնը կորսնցուցած և մտաւոր անկման մէջ գտնուող Արեւելքի մը ծոցը՝ բռնակալ ու յետամնաց ցեղերու լուծին տակ ինք ալ ինկած, նուաղած, հիւժած էր, ինչպէս՝ ազատ, առողջ ու զարգացած միջավայրի մը մէջ փոխադրուելով՝ կրնար իր քաղաքակրթական բարձր յատկութեանց ամբողջ չափը տալ, զայդ է որ ահա հաստատեց Միւթարի Տունը՝ վենետիկի պէս հրաշալի միջավայրի մը մէջ յաջողելով լիովին ծագկեցնել հայ ցեղի մտաւոր ու հոգեկան ձիւրքերը: Վենետիկ, գեղասիրութեան ու հայրենասիրութեան չքեղ վառարան, ինքն իսկ դիւթիչ հաւաքավայր մը բնութեան ու արուեստի արտակարգ գեղեցիկութեանց, ուր գիտութեան ու խաւարի մէջ կըրած ու ծիրած Արեւելքէն շունչ առնելու, ինքզինքնին գտնելու եկող հայ մտաւորական կրօնաւորներու խումբ մը կը ձգնէր հայ մշակոյթը եւրոպական հին ու նոր բարձր գրականութեան, արուեստի և գիտութեան լոյսերուն տակ վերանորոգել, վենետիկ՝ ուր այդ հայրենանուէր ու գեղապաշտ հայ հոգիները գտան ամէն խրախոյս, ամէն

ներուն մէջ կատարած յառաջադիմական բոլոր ձեռնարկներուն իրենց աջակցութիւնը բերած են:

Այս անուանացանկը սակայն, ինչքան ալ անկատար, արդէն իսկ շատ պերճախօս է ինքնին և հասկանալի կը դարձնէ թէ ինչու բովանդակ հայ ժողովուրդը արդարեւ պարտականութիւն ունէր Մուրատեան և Ռափայէլեան վարժարաններու հարկւրամեակին առթիւ՝ ըստ էության հանգ- նելու և մեծարանքի ու երախտագիտութեան իր տուրքն ընծայելու այդ մեծ կրթարաններու հիմնադիրներուն ու վարիչներուն:

Նոր ժամանակներուն մէջ մենք ունեցեր ենք Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանը, Էջմիածնի Գէորգեանը, Թիֆլիսի Ներսիսեանը, Խրիմեանի օրով վարագայ դպրոցը, Խարբերդի մէջ Թիկաթլիցիի վարժարանը, Պոլսոյ Իսկիլտարի ճեմարանը, Կեդրոնականը, Պէրպէրեանը, Արմաշի Գարե- վանքը, Երուսաղէմի և այժմ՝ Միթիլիասի ժամանակաւորաց վարժարանները: ասոնց մեծագոյն մասէն ժամանակագրապէս առաջ, ու յետոյ՝ անոնց հետ մինչեւ ցարդ հայ կրթական գործին առաջին կարգին վրայ՝ շողացած է ու կը շարունակէ շողալ, անշիջելի փայլով մը, Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարաններու մտաւորական-ազգասիրական շքեղ լոյսը:

Ու ես, այդ յարգանքի ու շնորհապարտութեան ընդհանուր զգացու- մէն զատ զոր ամէն ազգասէր, գեղասէր ու գրասէր հայ պէտք է ունենայ Մուրատ-Ռափայէլեան կրթարաններուն և անոնց վարիչներուն հանդէպ, ունիմ անձնական պատճառ մը եւս այդ զգացումներն իմ մէջս խորապէս արմատացնող, այն է որ քիչ մը ես ինքս ալ աշակերտ եմ: Մուրատ-Ռա- փայէլեան հաստատութեանց, որովհետեւ Պեշիկթաշի թաղային վարժարա- նին մէջ ունեցած եմ իբր ուսուցիչ, Եղիազար Մուրատեանին և Փրանսացի տիկին Պրանշ Լըսիբին հետ՝ որ վրաս ազգած են, վենետիկի Ռափայէլեան վարժարանի սան մը, Սրապիոն Թղլեան, ռումանթիկ թատերագրակ, հրա- վառ հոգի, որ Ալիշանը, Հիւկօն ու Լամարթինը ինծի ճանչցուցած ու սիրցուցած է, և Կեդրոնականին մէջ՝ Տէմիրճիպաշեանի, Չերազի, Մատա- թիա Գարապաշեանի, Սրուանձտեանցի, Օրմանեանի հետ՝ որոնցմէ իւրա- քանչիւրը որոշ ազդեցութիւն ունեցած է վրաս, և Փրանսացի լաւ ուսու- ցիչներու հետ՝ որոնցմէ օգտուած եմ, իբր մասնաւորապէս սիրուած ուսու- ցիչ ունեցած եմ այն նուրբ բանաստեղծը ու Փրանսական մեծ քերթող- ներու հատընտիր էջերը զմայլելի կերպով մեկնաբանող դասախօսը՝ որ էր Թովմաս Թէրզեան:

Ահա ինչու սրտիս բոլոր ջերմութեամբ կ'օրհնեմ Միթիթարեան կըր- թիչներուն և անոնց մեծարժէք աշակերտներուն կատարած գործը, և կը մաղթեմ որ այդ գործը յաւիտեան շարունակուի յօգուտ հայ ժողովուր- դին և հայ մշակոյթին:

Փարիզ

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ

ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՐԻՐԱՄԵԱԿԸ

Ա.

Դպրոցի մը սովորական յորեկանը չէ միայն որ կը տօնուի Մուրատ-Ռափայէ- լեան կրթարաններու այս դարադարձով:

Ճիշտ է՝ հարկը տարին ալ պատկա- ռելի շրջան մըն է դպրոցի մը կեանքին մէջ, ու հետեւաբար արժանի ընդհանուր ուշադրութեան առարկայ դառնալու տօնը: Փոքրիկ ժողովուրդի մը մէջ՝ զոր ալիք- ները անընդհատ կը բռնն ափունքէ ա- փունք և որուն ծոցին մէջ շատ կարճ կը տեւեն մարդոց ճիգերը ու անոնց պտուղը՝ շքեղ դէպք մըն է ինքնին դպրոցի մը բո- լորած դարը:

Բայց Մուրատ-Ռափայէլեան այս դա- րադարձը տարբեր դէպք մըն է հայ ժո- ղովուրդի մտաւոր կեանքին մէջ: Ան կըր- թական յորեկան մը չէ միայն՝ որպէսզի պանծացուէր սեղմ հետաքրքրութեան մը շրջանակին մէջ, այլ համազգային տօն մըն է աւելի, որ կ'ոգեւորէ բովանդակ հայ ժողովուրդը:

Նախ անոր համար որ կարելի չէ Մու- րատ-Ռափայէլեան այս տօնը մեկուսա- ցնել, ու զայն վերածել դպրոցական հան- գիտութեան մը: Կրթական այդ յարկերը առանձինն չեն հայ ժողովուրդի մշակոյթի պատմութեան մէջ: Անոնք լծորդուած են Միթիթարայ Տան, ու խառնուած անոր սեփական կեանքին: Տօնը բովանդակ Մը- խիթարեանց տօնն է, ու առիթ՝ անգամ մը եւս նծարը դնելու վաստակը զոր Միթի- թարեանը մատուցին առհասարակ հայ ժողովուրդին ու անոր մշակոյթին՝ իրենց գոյութեան մօտ երկուցուկէս դարերուն տեւողութեան, և մասնաւորապէս անոնց գործը կրթական ասպարէզի վրայ:

Համազգային է տօնը և նաեւ անոր համար որովհետեւ Մուրատ-Ռափայէլեան

գոյգ կրթարանները սովորական դպրոց մը չեղան, այլ երկու բացառիկ օճախ՝ ուրկէ ամբողջ դար մը սերունդներ եկան իրենց հոգիին մէջ կրակ լեցնելու, ու զացին սփռուելու հայ ժողովուրդի ծոցին մէջ՝ ամենուրեք փոխանցելով կայծ մը իրենց ներսէն: Բաւական է ակնարկ մը նետել այն շքեղ շարանին վրայ՝ որ իր հոգին պատուաստեց Միթիթարեանց շունչին տակ այդ գոյգ յարկերուն մէջ, և որ յետոյ գնաց դեր ստանձնել հայ ժողովուրդի ծոցը՝ իբր բեմի ռահվիրայ և բերթող, իբր զրա- գէտ և հրապարակագիր, իբր գիտնական և արուեստագէտ, իբր յեղափոխական և ուսուցիչ, առանց յիշելու դեռ անոնք ու- լոնք կարկառուն եղան իրենց անհատա- կան ասպարէզներուն մէջ ալ՝ իբրեւ բժիշկ և իրաւաբան, իբրեւ պաշտօնատար և ճար- տարագէտ:

Արդար էր ուրեմն հետաքրքրութիւնը զոր ամբողջ ազգը ցուցուց այս դարա- դարձին առթիւ, և բնական՝ ոգեւորու- թիւնը զոր ան ստեղծեց:

Բ.

Ռումանահայ գաղութը տարբեր շար- ժառիթներ ալ ունի մասամբ նաեւ իբր նկատելու այս տօնը, — նախ Միթիթա- րեանց հետ ունեցած իր դարաւոր առնչու- թեանը համար, ու յետոյ այն հոգեկան կապին համար՝ զոր ունեցած է ուղղակի յորեկար հիմնարկութեան հետ:

Արդարեւ Մուրատեան վարժարանը՝ որ դար մը առաջ գոյութիւն առաւ Փարիզ, լոյսի մեծ ոստանին մէջ իսկ լոյս ջամ- բելու հեռաւոր գաղութներէն եկող հայ մանուկին, առաջին իսկ վայրկեանէն զրա-